

บทที่ 1

บทนำ

1. ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

ยางพาราและข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย โดยประเทศไทยเป็นประเทศผู้ผลิตและส่งออกยางพาราและข้าวรายใหญ่ของโลก มีพื้นที่ปลูกยางพาราในปี พ.ศ. 2546 ประมาณ 12.62 ล้านไร่ (สถาบันวิจัยยาง, 2547) ผลผลิตร้อยละ 86.54 มาจากภาคใต้ ที่เหลืออยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ (กรมวิชาการเกษตร, 2547 ข) ในปี พ.ศ. 2546 ประเทศไทยมีผลผลิตยางพาราเป็นอันดับหนึ่งของโลก โดยสามารถผลิตได้ 2.87 ล้านตัน คิดเป็นร้อยละ 36.04 ของปริมาณผลผลิตยางพาราของโลก (7.98 ล้านตัน) ในจำนวนนี้ประมาณร้อยละ 95.77 ของผลผลิตทั้งประเทศเป็นผลผลิตที่มาจากสวนยางพาราขนาดเล็ก¹ ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 1 ล้านครัวเรือน ร้อยละ 97 ของจำนวนสวนยางพาราขนาดเล็กในประเทศ (สถาบันวิจัยยาง, 2547) การพัฒนายางพาราของไทยในอดีตที่ผ่านมา ส่งผลให้ระบบการผลิตและการตลาดยางพาราของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก แต่สภาพปัญหาต่างๆ ทั้งด้านการผลิต และการตลาด ในระบบการทำสวนยางพาราขนาดเล็กก็ยังคงอยู่ เช่น (1) ความไม่มีประสิทธิภาพในระบบการผลิต เนื่องจากใช้เทคโนโลยีและการจัดการที่ไม่เหมาะสม ทำให้ได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ คือ 218 กิโลกรัมต่อไร่ต่อปี หรือร้อยละ 69 ของผลผลิตเฉลี่ยของประเทศ (ผลผลิตเฉลี่ยของประเทศ 317 กิโลกรัมต่อไร่ต่อปี) (อภิฤดี สมบุญตนนท์, 2543) (2) พื้นที่ถือครองเฉลี่ยของเกษตรกรรายย่อยลดลงจากที่ถือครองพื้นที่ 14.11 ไร่ต่อครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2536 เป็น 9.97 ไร่ต่อครัวเรือน ทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการครองชีพ ส่งผลให้เกษตรกรขาดการดูแล บำรุงรักษาสวนยาง (กรมวิชาการเกษตร, 2547 ข) โดยพบว่ารายได้เฉลี่ยต่อปีของเกษตรกรชาวสวนยางพาราขนาดเล็กเท่ากับ 49,000 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งเป็นรายได้ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนเกษตรกรทั่วประเทศที่มีรายได้ 75,000 บาทต่อครัวเรือน (3) ความไม่เข้มแข็งของระบบกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยาง โดยกลุ่มในปัจจุบันไม่สามารถจะดำเนินงานทางธุรกิจได้ โดยในปี พ.ศ. 2545 มีจำนวนกลุ่ม/องค์กรเกษตรกร 5,200 กลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานหรือเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งเพียงร้อยละ 16 ของกลุ่มเกษตรกรสวนยางทั้งหมด หรือ 832 กลุ่ม ในขณะที่มีกลุ่มที่ต้องปรับปรุง และไม่เข้มแข็งร้อยละ 84 ของ

¹ ขนาดของสวนยางพาราขนาดเล็กมีเนื้อที่ระหว่าง 2 - 50 ไร่/ครัวเรือน จำนวนคณะกรรมการจำแนกของสถาบันวิจัยยาง กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2542)

กลุ่มเกษตรกรสวนยางทั้งหมด หรือ 4,368 กลุ่ม ทำให้ในปัจจุบันเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถต่อรองราคาขายของตนเองได้ ทำให้ได้รับราคาขายที่ไม่เป็นธรรม (อภิัญญา รัตนไชย และ บัญชา สมบูรณ์สุข, 2540) (4) ต้นทุนการผลิตสูง ทั้งต้นทุนวัตถุดิบ ได้แก่ ปุ๋ย พันธุ์ยางพารา สารเคมี น้ำมันเชื้อเพลิง และแรงงาน โดยเฉพาะค่าแรงงานที่ค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอินโดนีเซีย (อภิฤดี สมบุญตนนท์, 2543 และ กรมวิชาการเกษตร, 2547) (5) ผลผลิตมีคุณภาพต่ำไม่ได้มาตรฐาน ตรงตามความต้องการของตลาด โดยพบว่าร้อยละ 60 ของผลผลิตที่เกษตรกรชาวสวนยางผลิตได้มีคุณภาพต่ำ ซึ่งอยู่ในเกรดยางแผ่นชั้น 3 และ 4 หรือต่ำกว่า ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางขายได้ในราคาที่ต่ำกว่าที่ตนเองคาดหวังไว้ (อภิฤดี สมบุญตนนท์, 2543) (6) การขาดแคลนแรงงานในระบบการทำฟาร์ม โดยเฉพาะแรงงานกรีดยางที่มีฝีมือ ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญของการพัฒนาระบบการผลิต และอุตสาหกรรมยางของประเทศ ไทย (7) การใช้พื้นที่ภายใต้สวนยางที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยพบว่าพื้นที่ประมาณร้อยละ 75 ของพื้นที่สวนยางทั้งหมด ไม่ได้ถูกใช้ทำกิจกรรมเพื่อเสริมรายได้

ส่วนข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญทั้งการบริโภคภายในประเทศ และส่งออกไปตลาดโลก จากข้อมูลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ในปี พ.ศ. 2544 ประเทศไทยผลิตข้าวได้รวม 27 ล้านตันข้าวเปลือก การผลิตข้าวมีแนวโน้มมากกว่าความต้องการของตลาดโลก ทั้งนี้เนื่องจากผลของการควบคุมประชากรในประเทศต่าง ๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา นอกจากนี้เทคโนโลยีในการผลิตข้าวมีความก้าวหน้ามากขึ้น ทำให้ประเทศผู้ซื้อข้าวสามารถผลิตข้าวใช้ในประเทศได้มากขึ้น ปริมาณการนำเข้าจึงลดลง ข้าวเป็นสินค้าเกษตรที่มีเป้าหมายเพื่อการส่งออก ดังนั้นราคาข้าวจึงถูกกำหนดจากปริมาณความต้องการและปริมาณข้าวในตลาดโลก (กรมวิชาการเกษตร, 2547 ก) สำหรับต้นทุนการผลิตข้าวในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2543 ข้าวนาปีมีต้นทุนการผลิตต่อตันเฉลี่ย 4,800 บาท ขณะที่ข้าวนาปรังมีต้นทุนการผลิตต่อตันเฉลี่ย 3,200 บาท แม้ว่าราคาข้าวนาปีที่เกษตรกรได้รับจะสูงกว่าข้าวนาปรัง แต่ผลตอบแทนสุทธิต่อตันน้อยกว่าข้าวนาปรังโดยเฉลี่ยประมาณ 1 เท่าตัว โดยในปี พ.ศ. 2542 ข้าวนาปีมีผลตอบแทนสุทธิต่อตัน 914 บาท และข้าวนาปรังมีผลตอบแทนสุทธิต่อตัน 1,825 บาท (สำนักงานนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร, 2545) จากการที่ผลผลิตต่อไร่ของข้าวนาปีอยู่ในระดับต่ำ และการเพิ่มผลผลิตทำได้ยาก เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ปลูกซึ่งไม่สามารถควบคุมน้ำได้ รวมทั้งสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ทำให้ผลผลิตข้าวอยู่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะข้าวนาปีนั้นมีสาเหตุมาจาก (1) พันธุ์ข้าวที่แนะนำให้เกษตรกรปลูก ยังไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่ปลูกได้อย่างเหมาะสม (2) เทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสม (Good Agricultural Practice : GAP) ยังไม่มีรายละเอียดที่จะแนะนำเฉพาะพื้นที่หรือเฉพาะพันธุ์ (3) การวิจัยและพัฒนาด้านการแปรรูปส่วนใหญ่เป็นการแปรรูปแบบง่าย ๆ มีมูลค่าเพิ่มน้อย และยังไม่สามารถนำไปสู่การเป็นผู้นำในการแปรรูป

อุตสาหกรรมการส่งออก (4) การประชาสัมพันธ์และการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่เกษตรกรมีค่อนข้างน้อย (5) การค้าข้าวภายใต้ข้อตกลงการค้าโลก (WTO) ถูกกีดกันมากขึ้น โดยการอ้างถึงการรักษาสภาพแวดล้อม สุขอนามัย และความปลอดภัยทางชีวภาพ ซึ่งกรมวิชาการเกษตรมีทรัพยากรข้าวหลากหลาย ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาที่มีคุณภาพตามความต้องการของตลาดทั้งใน และต่างประเทศได้ ทั้งเพื่อการบริโภคโดยตรงและการแปรรูป นอกจากนี้ยังมีเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสม (GAP) เพื่อปรับใช้สำหรับการผลิตข้าวในระบบต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวที่ดีทั้งปริมาณ และคุณภาพ (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2540) นอกจากนี้เป้าหมายในการผลิตเพื่อให้มีรายได้เงินสดเข้าครัวเรือนให้มากที่สุด โดยเน้นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวตามกระแสความต้องการของตลาดโลก ซึ่งต้องใช้เงินทุนสูง เกษตรกรต้องอาศัยปัจจัยการผลิต และต้องกู้เงินจากพ่อค้ามาลงทุน ผลผลิตที่เกษตรกรได้รับ เสี่ยงต่อความแปรปรวนของอากาศ และความผันผวนของราคา การปลูกพืชยังขึ้นกับสภาพทางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ สภาพพื้นที่ สภาพดิน แหล่งน้ำ และอื่น ๆ แต่การปลูกพืชตามกระแสหลักมีความเสี่ยงสูง เกิดความไม่เป็นธรรมในการซื้อขาย เกษตรกรจำนวนมากที่ทำการเกษตรกระแสหลักไม่ประสบผลสำเร็จ จึงได้หันมาทำการเกษตรแบบยั่งยืน และมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ (สันติ อุทัยพันธ์ และ ชาญยุท มณีพงศ์, 2543)

แม้ว่าการพัฒนาการเกษตรจะช่วยยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศให้สูงขึ้นก็ตาม แต่ในทางกลับกัน เกษตรกรจำนวนมากในปัจจุบัน ยังมีคุณภาพชีวิตที่ต่ำกว่ามาตรฐานการครองชีพโดยทั่วไป เนื่องจากเกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ข้างต้น โดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรในระบบการทำสวนยางพาราขนาดเล็กร่วมกับกิจกรรมการทำนา กล่าวได้ว่าเป็นระบบพื้นฐานของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราที่พบเห็นส่วนใหญ่ของภาคใต้ ระบบการทำสวนยางพาราร่วมกับกิจกรรมการทำนา คิดเป็นร้อยละ 33.69 ของระบบการทำสวนยางพาราในภาคใต้ทั้งหมด (Somboonsuke and Cherdchom, 2000) ซึ่งตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุงพบว่า มีครัวเรือนเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราร่วมกับการทำนาคิดเป็นร้อยละ 76.42 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ซึ่งปัจจุบันเกษตรกรในพื้นที่นี้มีการปรับตัวเป็นอย่างมาก บางส่วนเลิกอาชีพทำนาและหันมาปลูกพืชชนิดอื่นที่เสริมรายได้มากกว่า เช่น การปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียวที่นับวันจะเพิ่มมากขึ้น หรือทำสวนยางพาราร่วมกับทำนา เพราะยางพารามีราคาสูงและปลูกข้าวเพื่อบริโภค เนื่องจากเกษตรกรที่ทำนาต้องเผชิญกับปัญหาและข้อจำกัดในการดำเนินงานมาเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ข้างต้น เช่น ราคาผลผลิตต่ำโดยเฉพาะราคาข้าว ปัญหาเรื่องพันธุ์ข้าวและการปฏิบัติดูแลรักษาไม่ถูกวิธี ทำให้ผลผลิตต่ำและคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร การขาดเงินลงทุนประกอบการ และปัญหาโรค แมลงศัตรูพืชรบกวน เป็นต้น (สำนักงานเกษตรอำเภอเขาชัยสน, 2545) ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีผลกระทบต่อระบบการผลิตของเกษตรกร ดังนั้น

เกษตรกรรายย่อยต้องแสวงหาแนวทางเพื่อปรับปรุงระบบการผลิตของตนเอง เพื่อให้ครัวเรือนสามารถลดต้นทุนในการผลิต และมีกำไรเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรในระบบการทำสวนยางพาราขนาดเล็กที่มีกิจกรรมการทำาร่วม เพื่อหารูปแบบของการทำสวนยางพาราและการทำนา ที่สามารถลดต้นทุนการผลิต และสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นแก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพารา ที่นำมาสู่การปรับปรุงระบบเศรษฐกิจ สังคมของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราขนาดเล็ก

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการการผลิตและเงื่อนไขของระบบการทำฟาร์มสวนยางพาราร่วมกับการทำนา
- 2.2 ศึกษากระบวนการผลิตในปัจจุบัน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินการผลิตของเกษตรกรในระบบการทำสวนยางพาราร่วมกับการทำนา
- 2.3 ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อรายได้ของเกษตรกรในระบบการทำสวนยางพาราร่วมกับการทำนา
- 2.4 ศึกษาเศรษฐศาสตร์การจัดการผลิตของระบบการทำสวนยางพาราร่วมกับการทำนา
- 2.5 เสนอแนะรูปแบบการปรับตัวด้านเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรในระบบการทำสวนยางพาราร่วมกับการทำนา

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- 3.1 ผลการศึกษาสามารถนำไปส่งเสริมและแนะนำเกษตรกรชาวสวนยางพาราที่อยู่ในระหว่างตัดสินใจเลือกผลิต อันนำไปสู่การตัดสินใจที่ลดความเสี่ยง
- 3.2 ปัจจัยที่ค้นพบจากงานวิจัยทำให้ทราบถึงจุดแข็งของการผลิต ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางพาราสามารถแก้ปัญหาค่าดำเนินการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 3.3 ผลการศึกษาจะเป็นข้อมูลแก่นักวิชาการทางการเกษตรในการนำไปส่งเสริม เพื่อลดต้นทุนการผลิต และสร้างรายได้ที่ดีแก่เกษตรกร
- 3.4 เป็นข้อมูลแก่ผู้บริหารเพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการวางนโยบาย ในเรื่องการทำสวนยางพาราร่วมกับการทำนา
- 3.5 เพื่อเป็นทางเลือกแก่เกษตรกรในการเลือกผลิตที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และสภาพของครัวเรือน

4. คำถามการวิจัย

เกษตรกรในระบบการทำฟาร์มสวนยางพาราขนาดเล็กที่มีกิจกรรมการทำนา ร่วมในตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ควรปรับตัวด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างไร เพื่อลดต้นทุนการผลิต และสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นแก่ครัวเรือน

5. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาจากเกษตรกรในพื้นที่ ตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เพื่อศึกษาถึงการปรับตัว และการตัดสินใจของเกษตรกรในระบบการทำสวนยางพาราที่มีกิจกรรมการทำนา ร่วม โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ เพื่อให้ได้คำตอบในเรื่องการปรับตัวพัฒนาการผลิตและเงื่อนไขของการผลิต ศึกษาสาเหตุของปัญหาและประเมินทางเศรษฐศาสตร์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรายได้ของฟาร์ม เพื่อเสนอแนะรูปแบบการปรับตัวทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคมอย่างไร โดยเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคม 2547 - มีนาคม พ.ศ. 2548 ซึ่งในการศึกษานี้จะเป็นลักษณะการปลูกยางพาราในพื้นที่เดียวกันและคนละพื้นที่กับสวนยางพารา

6. นิยามศัพท์

6.1 ระบบการทำสวนยางพาราขนาดเล็กร่วมกับการทำนา (Small Holding Rubber-Rice Farming System) หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนที่ประกอบด้วย กิจกรรมการทำสวนยางพาราเป็นกิจกรรมหลัก ควบคู่กับการทำนา รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ ได้มาจากการทำสวนยางพาราและการทำนา

6.2 กิจกรรมการทำฟาร์มของครัวเรือน (Farm Household Activity) หมายถึง กิจกรรมทางการเกษตรของครัวเรือนทั้งหมดซึ่งในงานวิจัยนี้ ได้แก่ กิจกรรมการทำสวนยางและ กิจกรรมการทำนาของครัวเรือน

6.3 สวนยางพาราขนาดเล็ก (Small Holding Rubber - Based Farm) หมายถึง ระบบการผลิตยางพาราในพื้นที่ระหว่าง 2 - 50 ไร่ ตามการจำแนกขนาดพื้นที่ยางพาราของสถาบันวิจัยยาง กรมวิชาการเกษตร

6.4 การปรับตัวของเกษตรกรชาวสวนยางพาราขนาดเล็ก (Small Holder Adjustment) หมายถึง การที่เกษตรกรปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิต และรายได้ของครัวเรือนเป็นสำคัญ และหมายความถึง พัฒนาการทางด้านกายภาพ ชีวภาพ

เศรษฐกิจ และสังคม กล่าวได้ว่า เป็นการปรับตัวเชิงระบบ (System Adjustment) พร้อมทั้ง
เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการปรับตัว